

Մ Ա Յ Ր Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ո Ւ Մ

Ա. ՄԵՍՐՈՊՅԱՆ

Ա. ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ ՏՈՆԸ ՕՇԱԿԱՆԻ ՄԵՋ

Հայկան հնադարյան գյուղը կգտնվի Արագածի բարձրավանդակին վրա: Քասաղ գետը կոռոզե անոթ ճոխ ալգինները և դալարադեղ դաշտային մրգաստանները, որոնք կտարածվին Արարատյան անձալրածիր դաշտավայրին վրա:

Օշակա՛ն...

Ո՛վ չէ լսեր այդ նվիրական անունը իր մանկության օրերում, ո՛ր մեկ հայու սիրտը թունդ չեղբեր ամեն անգամ՝ որ կարտասանի այդ բառը:

Օշականի մատուան մեջ է թաղված հայ գիրի մեծ գյուտարար Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը, որը եղավ անդրանիկ դաստիարակը հայ ժողովուրդի, որու ծունկերուն առջև առաջին անգամ հինգերորդ դարուն հայ երջանիկ պատանիները հեգեցին մեր մեծասքանչ լեզվի առաջին տառերը:

Վաղուց որոշեր էինք խուճը մը հայրենադարձ ընկերներու հետ այցելել Օշականի եկեղեցին, Ս. Մեսրոպի դամբարանով կրկնակի նվիրականացած այդ սրբավայրը, Մեծ Սուրբի տոնին օրը՝ ծնրադրելու անոր անմահ գերեզմանին առջև, Սփյուռքի հայության և հայ մտավորականության կարոտի զգացումներուն և հարգանացը թարգմանը բլրալու մեծ լուսավորչի շիրմի առաջ:

Սիրտս տրոփման մեջ էր. հուզված էին նաև իմ մյուս ընկերները: Օշականի Մեծ Սուրբը մեզ համար ապրող հավետ կենդանի ներշնչումի անսպառ աղբյուր մըն էր: Սե-

րունդներ եկեր և ծնրադրեր էին անոր շիրմի առաջ:

Մեծ տարոնցին, 1.500 տարիներն ի վեր մեծ մագնիսի մը նման իրեն է քաշեր ողջ հայության սիրտը. հազարներ ծնրադրեր էին հայության առաջին և հանճարեղ դաստիարակի գերեզմանի առաջ: Ահա մենք ալ կերթայինք, այդ հազարներու ճամբով, ծնրադրելու անոր սուրբ և անմահ աճյուններու առջև:

Օշակա՛ն... Քանինե՛ր քեզ ուխտի եկան և քանինե՛ր դեռ պիտի գան մոտիկ ու հեռավոր հորիզոններեն ուր հայ մը կա, ուր Ս. Մեսրոպի շունչեն շունչ մը կա վրանին, և պուտ մը սեր հայ գիրի և հայ գրականության մասին:

Ս. Մեսրոպի գերեզմանը 1.500 տարիներն ի վեր եղած է հայ ժողովուրդի երկրպագելի պաշտամունքի մեկ սրբավայրը: Սկսած հայոց հնագույն պատմիչներեն՝ Կորյուն, Փալրատոս Բյուզանդացի, Մովսես Խորենացի, մինչև մեր օրերու պատմագիրներ՝ Լեո, ակադ. Արեղյան, ակադ. Մանանդյան և ուրիշներ, իրենց պատմագիտական ուսումնասիրություններով վեր են հաներ, արժեքավորեր Ս. Մեսրոպի պատմական դերը հայ ժողովուրդի համար, մեծարեն են անոր անմոռաց հիշատակը: Այդ աշխատությունները բոլորն ալ ներշնչումներ են Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի հանճարեղ և անմահ գործին:

Ս. Մեսրոպի անմահ գործը և անոր հավերժական հիշատակը նվիրական գերեզմանը՝ հայրենի Օշական գյուղի մեջ, անսպառ աղբյուր եղան մեր հոգևոր և աշխարհիկ բա-

նաստեղծության համար: Եթե մեծ հայրենասեր Միքայել Նալբանդյանը Ս. Մեսրոպի գերեզմանի առջև հղացավ իր «Օշական» բանաստեղծության հուզալի տողերը և նվիրեց անոր անմահ հիշատակին, ապա օտար երկիրնքներու տակ ծնած մեր բանաստեղծները, որոնք հեռու էին հայրենի հողի, ջուրի, քարերու նվիրականություններն և ներշնչումն, իրենց կարոտի զգացումներով երգեցին Ս. Մեսրոպի փառքը, անոր անմահ գործը:

Այսօրվան հավատացյալ օշականցին իր նախնիքներին իրեն ժառանգ մնացած սովորությունները սրբությամբ կպահ: Տարին արեւմտ մը Օշականի տոնախմբության և Ս. Գեորգ եկեղեցիի տոնին, հանդիսավոր պատարագեն վերջ, եկեղեցական մեծ թափոր կազմելով՝ նախագահությամբ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կաթողիկոսին կամ Մայր Աթոռի ավագազուն եպիսկոպոսներին մեկուն, հոգեհանգիստ կկատարվի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանին վրա և կհիստաբանվի անոր անմահ հիշատակը: Այդ տոնին Հայաստանի զանազան շրջաններն բազմաթիվ հավատացյալներ ուխտի կուգան Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանը համբուրելու: Այդ օրը մինչև ուշ գիշեր հայ հավատացյալ ժողովուրդը, եկեղեցիի շրջափակի և անոր մերձակա պարտեզներու մեջ իր ավանդական սովորություններուն համաձայն, մատաղներու զենոմով, կերուխումով, երգ ու պարով, դճոլ ու զուռնայի և խրախճանքի երգերով կնշե այդ տոնակատարությունը:

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանին ուխտագնացության երթալու տարիներու մեր երազը իրականացավ 1951-ի հունիսի 14-ին: Այդ օրը Օշականի Ս. Գեորգ եկեղեցիի տոնակատարության օրն էր: Առոտն կանուխ, խոմբ մը ընկերներով, Երևանի ավտոկայանն ճամբար ելանք: Օրը ամառնային և հաճելի էր, քաղցր բուրմունքով հագեցած: Մեր մեքենան կսուրար ասֆալտակա տեղեր կարածիգ խճուղիներն, որոնց եզերքներն դեպի երկինք սլացող բարդիները կանաչ տողանցքի պես կընդգծեն մեր ճամբան: Հմայիչ է հայրենի ընկության ամառնային առավուտը: Մեր աչքերուն կպարզվեն ընդարձակ պտղալից մրգաստույներ, կոտնտեսային անծայրածիր խաղողի այգիներ, խոխոջացող առվակներ, ցորենի և բամբակի հասուն արտեր, գյուղեր և հայրենադարձներու նորակերտ ավաններ՝ իրենց երկհարկանի տուններով, պարտեզ-այգիներով, հեռավոր հորիզոնի վրա կապտագեղ լեռներու շարաններ, որոնք երկու մասերու բաժնվի-

լով կմիանային հարավեն հայոց աշխարհի վեհապան Մասիսին, իսկ հյուսիսեն՝ հզոր Արագածին:

Առավոտյան ժամը 8-ին հասանք Օշական: Գյուղը եռուղեռի մեջ էր. ավտոբուսներով, տակսիներով, մասնավոր ավտոներով, բեռնատար ավտոներով և գյուղական սալներով ու փայտավորներ կուգային: Անոնցմե շատերը հայկական սովորության համաձայն մատաղի պատրաստություններով կուգային հեռավոր շրջաններն մինչև Օշական: Օշականի եկեղեցական տոնախմբությունը և Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի ուխտի օրը Օշական էին քաղեր բազմաթիվ հավատացյալ ժողովուրդ հայրենի երկրի զանազան շրջաններն:

Պատմական Օշականի շեն ու հյուրասեր գյուղացիները տոնական ցնծության մեջ էին: Օշականցին, ալեգար ծերունիներ մինչև մանուկը, տոնական մաքուր ու կոկիկ հագված, ժպտերես կղիմավորներ իր հյուրերը: Եկեղեցի տանող փողոցի ծայրին կլսեինք եկեղեցիին զանգակները, որոնց ղողանջին տակ ուխտավորներս հավատքով և երկյուղածությամբ կշտապեինք դեպի եկեղեցի: Հնադարյան մատուռը իր շրջափակով, հանդիսավոր օրվան տպավորություն ուներ: Եկեղեցին քարակերտ տեսքը, իր աշտարակաձև բարձրագույն զանգակատունով, մեզի կպատկերեր հայ ժողովուրդի ճարտարապետական արվեստի գեղեցիկ մեկ նմուշը:

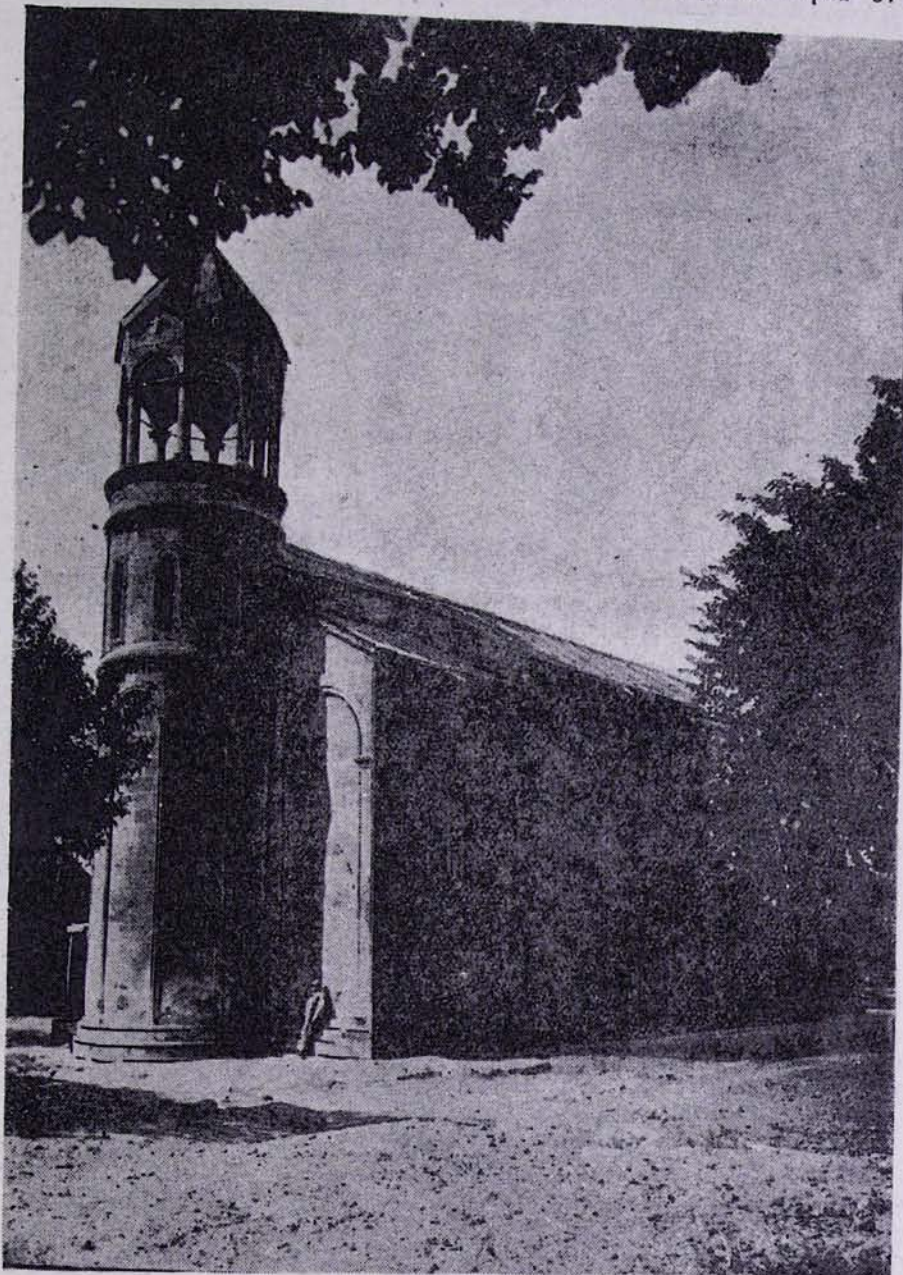
Տարիներու մեր երազը իրականացած է, մեր ուխտը կատարված է. Օշականի պատմական մատուռին մեջ ենք: Ս. Խորանի աջակողմյան բաց դռնին քանի մը սանդուխ վար, քարե կամարներու տակ, մենք մեզ գտանք Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի պարզով մարմարյա գերեզմանաքարին առջև: Երկյուղածությամբ ծնրադրեցինք Ս. Մեսրոպի նշխարները ամփոփող գերեզմանի առջև և ջերմեռանդությամբ համբուրեցինք տապանաքարը: Քարե կամարներու կիսախավար այդ անկյունը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանով և խորհրդավորությամբ համակեց մեզ: Խորհրդապահ լուծյունը կարծես աստվածային հրաշքով մը կպատկերեր մեզ ալ Ս. Մաշտոցի անմահ գործը: Ահա աչքերուդ առջև դարերու մշուշի մեջն են կերեկ ան՝ փետուր գրիչը և տախտակը ձեռքին, որ աստվածային մեկ ներշնչման ըրպեին մարմին կուտա հայ աբուրեհին՝ բանալով հայ դրպությունյան դուռը մեր ժողովուրդի առջև...

Խոր հուզերու տրամափին տակ սկսան կյանք առնել Ս. Մեսրոպի կյանքն ուրիշ դրվագներ: Իմ առջև կպատկերանար նաև Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի թաղման օրը: Ինձի կթվեր, թե տասնյակ հազարավոր հայ ժո-

դովորդին հետ, ես ալ սգակիր հուղարկավոր մըն էի իր աշակերտներուն պես, անդրանիկ ուսուցչի դագաղին հետևող:

439 թվի փետրվարի 17-ին սառնաշունչ

հայոց սգակիր ժողովուրդը դունդ առ դունդ հավաքված էր կաթողիկե տաճարը, բակը և տաճարի շրջակայքը: Վաղ ցերեկին Վաղարշապատի կաթողիկե տաճարեն Ս. Մեսրոպ

Օշականի եկեղեցին

ձմռան առավոտը, քաղաքամայր Վաղարշապատը սաստիկ հուզման մեջ էր. տխուր դեպք մը պատահած էր: Հայաստանի ամեն քաղաքներեն, շրջաններեն և ավաններեն

Մաշտոցի դագաղը ճամբա ելալ դեպի Օշական: Մեծագործ սուրբի դագաղը ձեռամբարձ կտանեին իր աշակերտները: Թաղման կզլխավորեին Ս. Մեսրոպի աշակերտ՝ հա-

յոց աշխարհի հազարապետ իշխան Վահան Ամատունին և Մամիկոնյան տան ներկայացուցիչ Հմայակ Մամիկոնյանը՝ եղբայր Վարդան Մամիկոնյանին։ Սուրբի դագաղը կառաջնորդվելու բարձրաստիճան եկեղեցականներու թափորով, որոնք զգեստավորված, խաչերով ու ավետարաններով, բուրվառներով կաղամբներով։ Հայոց աշխարհը, հայ ժողովուրդը, գլուխ կխոնարհեցնեն առաջին հայ դաուցի դագաղի առաջ։ Անոր դագաղը շրջապատել էին իր անդրանիկ աշակերտները, որոնք ամենն ավելի վշտահար էին։

Ս. Մեսրոպի դագաղին կհետևին նաև Մամիկոնյան տան մեծ իշխանուհիները և նախարարներու տիկիները։ Վաղարշապատ քաղաքեն մինչև Օշական ճանապարհը երկար էր։ Ժամերով տասնյակ հազարավոր հուշարկավորները վշտի ծանրության տակ, կհետևեին դագաղին, լուռ և թախծոտ։ Արարատյան դաշտային տարածություններուն հաջորդեցին քարքարոտ մեծ ու փոքր բլուրներ։ Ձեռքերու վրա, մասունքի մը պես գուրդուրալով, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի դագաղը իջեցուցին Քասաղ գետի մեծ ձորը և վերջին անգամ մըն ալ բարձր բլուր մը բարձրանալով, հասան Օշական գլուղը, Վահան Ամատունիի կալվածամրոցը։ Այնտեղ թաղման կարգ կատարվեցավ։ Տասնյակ հազարավոր ժողովուրդ վերջին անգամ երկրպագեց հայոց առաջին ուսուցիչ՝ հայ տառերու գյուտարար Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի դագաղի առջև, և թաղման տխուր մեղեդիներու և սաղմոսերգության տակ փակվեցավ սուրբի գերեզմանը։ Այդ օրեն՝ սրբավայր մը դարձավ Օշականը։

Որքան տպավորիչ, նույնքան հուզիչ էր կյանքիս այդ բախտավոր րոպեն։ Ուխտի էի եկել հնադարյան Օշականի մատուռը, մեծ գյուտարարի դամբարանը։ Խոնավի բույրը տարածվել էր ամեն կողմ։ Հուզումը վարակեց ժողովուրդը, երբ դարավոր զանգակատան թախծոտ դողանքներուն տակ սկըսավ հանդիսավոր պատահազդ։ Պատարագի երգեցողություններուն կխառնվեին հավատացյալներու աղոթքի մրմունջները։

Մատուռի բարձրադիր խորանը ողողված էր ջահերու և աշտանակներու լույսով։ Պատարագիչ հայր սուրբին և անոր շուրջը սպասարկող քահանաներու և սարկավազներու, ծաղկավոր, մետաքսաթել և ոսկեծոպ զգեստավորումները և խորանը զարդարող եկեղեցական թանկարժեք իրերը կավելցնեին

ուխտի օրվան հանդիսություններու տպավորությունը։

Պատարագիչ հոգեշնորհ Վազգեն վարդապետի հոգեշնորհ քարոզեն հետո, որ նվիրված էր Հայաստանյայց եկեղեցվո և Օշականի հանդիսավոր նշանակության և Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի նվիրական հիշատակին, քաղցրալուր շարականներու մեղեդիին տակ, հարյուրավոր հավատացյալներ ամեն տարիքի և սեռի, երկյուղածությամբ կմոտենային խորանին՝ հաղորդության արժանանալու համար։ Ս. պատարագը վերջանալուն, եկեղեցական մեծ թափորով, մոմերով, խաչ ու խաչվառով, ամբողջ ժողովուրդով, գացինք Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանը։ Այնտեղ հոգեհանգստի կարգ կատարվեցավ։ Ուխտավորներու բազմությունը ծնրադիր համբուրելով Ս. Մեսրոպի շիրմաքարը, մոմեր վառեց անոր շուրջը։ Շատեր երախտալիր բառերով կփառաբանեին անոր անմահ գործը և ծաղիկներով կզարդարեին անոր հավիտենական հանգստարանը։ Հարյուրավոր ուխտավորներ կերոններ և մատաղներ նվիրեցին Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի անունով։ Արարողությունները վերջանալուն պես, ուխտավորները ցրվեին հետո, մեր խոմբի 7 ընկերներս, անձնատուր մեսրոպյան մեր խոհերուն, դեռ երկար ժամանակ լուռ կդիտեինք անմահ սուրբին նվիրված գերեզմանը, ուր կգտնվեին անոր նշխարները։

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանին վրա, ըստ Կորյունի՝ իր իսկ աշակերտի վկայության, եկեղեցի կառուցեց իր աշակերտներեն հայոց հազարապետ Վահան Ամատունին։ Այդ եկեղեցին վերանորոգվեցավ 1639 թվին։ Իսկ 1879 թվին Գեորգ Դ. Մեծագործ կաթողիկոսը այդ հին եկեղեցին հիմքեն քանդելով, անոր տեղ շինեց բոլորովին նորը, այսօրվան Ս. Գեորգ եկեղեցին, 439 թվականին Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանը մնացած է անձեռնմխելի։ Ըստ այսօրվան օշականցիին պատմածին, «Վահան Ամատունին իր պաշտած ուսուցիչ Ս. Մաշտոցին գերեզմանին վրա եկեղեցի շինեին հետո, իր քայլերով 140 ոտք հեռավորությունը չափելով, ընտրեց իր գերեզմանատեղին»։

Այսօրվան օշականցի դարերեն բերնեբերան իրեն հասնող զրվազներ ունի, որոնցմե մեկն է հետևյալը. «Երբեք ընթացքին Հայաստանի ասպատակող կեղծքիչ և ավերող թշնամիներ, լսելով քաջն Վահան Ամատունիի հետ թաղված իշխանական ոսկյա և ականակուռ թանկարժեք և այլ իշխանական թանկագին իրերու մասին, շատ անգամ փորձեր են գերեզմանը կողոպտել,

բայց ամեն անգամ ձախողանքներու տակ շանթահարվեր են»:

Հայոց աշխարհի հազարապետ քաջն Վահան Ամատունիի գերեզմանը իր դամբարանով կգտնվի եկեղեցիի շրջափակին մեջ, Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանեն հազիվ 140—150 քայլ հեռավորության վրա:

Կեսօր էր, երբ մատուռն դուրս ելանք: Ժողովուրդը ուրախության մեջ էր: Եկեղեցիի շրջափակին և մոտակա այգիներուն մեջ կհնչեին խրախճանքի երգեր: Ժողովրդական երգն ու պարը, դհոլն ու զուռնան կարձագանքեին ամեն կողմ: Օշականի Ս. Գեորգ եկեղեցիի տոնախմբությունը ժողովրդական խրախճանքի փոխված էր, խանդավառված էին մեծն ու փոքրը: Եկեղեցիի շրջափակին մեջ պատրաստված մատաղները անխտիր կբաժնեին բոլորին: Մեր խումբը հյուրասիրվեցավ օշականցի երկսեռ երիտասարդներու խումբի մը, որոնք մեզ կճանչնային:

Հյուրասեր օշականցիի այդ խնջույքի սեղանը, նահապետական բազմանդամ ընտանիքի մը ներկայությունը, իր ջերմ ու անկեղծ հյուրասիրությունը, ժողովրդական երգ ու պարով համեմված և իրար հաջորդող կենաց բաժակներով՝ մեզի մոտեն ծանոթացուցին օշականցիի ավանդական բարքերն ու սովորությունները: Որքան տպավորիչ և անմոռանալի պատկեր պարզվեցավ մեր աչքերուն, երբ տոնասեղանը գլխավորող մեծ պապը՝ Պաղտատարը, իր 86-ամյա տարիքին մեջ դեռ կայտառ և առողջ, իր կնոջ

75-ամյա Դալարին հետ, զարմանալի աշխուժությամբ Օշականի «զույգ պար» պարեցին դեմ-դիմաց: Այդ ժողովրդական հայկական պարին շարունակությունը եղավ Օշականի հնօրյա ձևով «վեր-վեր» կըր պարը, որուն մասնակցեցան սեղանակիցները:

Խնջույքի սեղանի վրա, որը շատ երկար տեղեց Օշականի հնօրյա սովորության համաձայն, հյուրերուս կենացը քանիցս անգամ բաժակներ պարպվեցան: Հրաժեշտի պահուն մեզ «գնաք բարով» մաղթելով, տան մեծերը մեզ օրհնեցին ըսելով. «Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի օրհնյալ լույսը առհավետ ձեզ առջնորդե...»:

Մեր վերադարձին լուսնակ երեկո էր: Մեր մեքենան կանցներ Օշական գյուղի լուսավոր, մաքուր փողոցներեն, որոնց երկու կողմերը գտնվող պարտեզամեջ տուներու շեմքերեն մինչև անոնց կտուրներուն վրա, դեռ կշարունակվեին օրվա խրախճանքները: Գյուղի վերջավորության, սարահարթի մը վրայեն, մենք անգամ մը ևս դիտեցինք Օշական գյուղի պատմական Ս. մատուռը, որուն լուսաշող, աշտարակաձև զանգակատան կամարին տակ առհավետ կհանգչեին համայն հայության պաշտելի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի նշխարները:

Այդ ուխտի օրը իմ և ընկերներուս կյանքի ամենաերջանիկ օրերեն մեկն էր: Մենք հասեր էինք մեր մտաբաղին. հայրենի հարազատ հողի վրա համբուրեր էինք Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի գերեզմանը, և թբարի մը պաղ երակներեն ծծեր էինք հոգեկան կայծեր՝ երկար դարերով իրենց կրակը անշեղ պահող նվիրական նշխարներեն»:

